

„KRONIKA” KOŚCIOŁA FARNEGO W GRODNIĘ

Oprac. ks. Tadeusz Krahel

W dziale rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie znajduje się bogaty zbiór „Kronik kościołów parafialnych...” oraz „Kronik kościołów i klasztorów...” diecezji wileńskiej z lat 1848-1851. Znajdują się one w fondzie nr 4. Nie są to właściwe kroniki lecz odpowiedzi na przysłany z kurii biskupiej kwestionariusz, zawierający 10 pytań, dotyczących świątyni parafialnej, jej fundacji, uposażenia i wyposażenia, rzeczy cennych i zabytkowych, nagrobków, dzwonów, świąt, odpustów, bractw, „wspomnień historycznych”, a także parafii, parafian i „fizjonomiji okolicy”. Formularze tych „kronik” były drukowane na odpowiednich arkuszach, z których pierwsza strona zawierała kartę tytułową z miejscem do wpisania nazwy parafii oraz guberni, powiatu i dekanatu, a następne strony zawierały pytania i poliniowane miejsce na odpowiedzi. Często odpowiedzi nie mieściły się na jednym arkuszu i zajmowały więcej stron. Byli jednak proboszczowie, którzy dali odpowiedzi bardzo lakoniczne, mieszczące się na jednym arkuszu.

Trudno dziś powiedzieć, kto był inicjatorem tych kwestionariuszy. Być może było to zarządzenie ks. prałata Wacława Żylińskiego, który w grudniu 1846 r. został rządcą diecezji, a w lipcu 1848 r. był prekonizowany na biskupa wileńskiego¹. Zarządzenie bowiem mogło pochodzić z końca 1847 lub początku 1848 r., gdyż w *Kronice kościoła i klasztoru Wileńskiego pp. Benedyktynek...* mamy zapis, iż tę kronikę podpisała własnoręcznie 15.03.1848 r. przełożona klasztoru Teresa Zabłocka². *Kroniki kościołów i klasztorów* pochodzą z 1848 r., natomiast „kroniki” kościołów parafialnych – z 1849 i 1851 r. Trudno powiedzieć, czy wszystkie pochodzą z tych lat. Zachowanych bo-

¹ J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 69; Tenże: *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska (...)*, cz. 3: Streszczenie aktów kapituły wileńskiej, Wilno 1916, s. 488.

² Bibl. Uniw. Wil. F 4 – A 2423.

wiem „kronik” w fondzie nr 4 z całej diecezji wileńskiej jest około dwustu. Wśród nich są chyba wszystkie parafii z terenu archidiakonatu białostockiego, który w 1849 r. został odłączony od archidiecezji mohylewskiej i przyłączony do biskupstwa wileńskiego³.

Trzeba podkreślić, że „kroniki” te są cennym źródłem do dziejów diecezji wileńskiej, poszczególnych parafii i klasztorów z połowy XIX w. Zawierają one nie tylko przekaz stanu ówczesnego, ale także wiele ważnych informacji historycznych. Tak na przykład w *Kronice kościoła parafialnego w m. Białymstoku...* – co podkreślił już jej wydawca Józef Maroszek – mamy „prawdziwą datę lokacji miasta Białegostoku w roku 1692”⁴. W *Kronice kościoła i klasztoru wileńskiego XX Augustianów...* mamy cenne informacje do dziejów biblioteki tegoż klasztoru. Liczyła ona 1257 tomów, „lecz w r. 1847 z powodu Śledztwiennej Komissii, znacznie biblioteka nadrójnowaną została, gdyż wiele z wyżej pomienionych dzieł przez nią zabrano”. Dalej podano, jak ona powstawała⁵. W *Kronice kościoła i klasztoru słonimskiego pp. Benedyktynk...* czytamy na przykład, iż w roku 1842 „sumy posagowe w ilości 15 149 r. sr. 53 kop. i ziemne majątki w wiedzy dóbr Państwa zabrane zostały (...) Szkoły lub pensyone w tym klasztorze nie utrzymywano, lecz sieroty i ubogich rodziców córek (póki to nie zabronione było) uczono nauki religii, czytać i pisać i robótek”⁶. To tylko wybrane przekazy, ale one świadczą o bogactwie informacji zawartych w tychże „kronikach”.

Publikowana tu *Kronika kościoła parafialnego w mieście Grodnie, położonego w diecezji wileńskiej, gubernii grodzieńskiej, powiecie grodzieńskim, dekanacie grodzieńskim. 1849*⁷ nie należy do obszernych i bogatych w informacje. Dotyczy ona parafii farnej. Odpowiedzi na kwestionariusz dał ks. Józef Kostewicz, proboszcz i dziekan grodzieński. Niestety, nie mamy informacji na temat jego życia. Wiadomo, że w 1849 r. miał 46 lat życia i 14 lat kapłaństwa. Szczególny niedosyt budzą odpowiedzi na pytanie 5 i 9. Zresztą i inne odpowiedzi są bardzo zwięzłe i lakoniczne. Nasuwa się przypuszczenie, że tenże proboszcz nie zadał sobie trudu, żeby lepiej zapoznać się z dziejami swego kościoła i swoją parafią. Mimo tych zastrzeżeń „kronika” ta ma jednak pewną wartość i zawiera szereg ważnych informacji, jak na przykład kiedy i w jakich okolicznościach przeniesiono nabożeństwa parafialne z fary Witoldowej do kościoła pojezuickiego.

³ Executorium decretum de limitibus Dioecesis Vilmensis (...), Vilnae 1854, s. 94.

⁴ Ks. Józef Bąkowski, *Kronika kościoła parafialnego w m. Białymstoku położonego w diecezji wileńskiej, gubernii grodzieńskiej, powiecie i dekanacie białostockim. 1849*, „Białostoczczyzna” 1993, nr 2, s. 96, 99.

⁵ BUW F 4 – A 2426.

⁶ BUW F 4 – A 2311.

⁷ BUW F 4 – A 2620.

W publikowanym tekście nie wszystko udało się dobrze odczytać, co zaznaczamy odpowiednio w tekście. Numeracja pytań pochodzi od wydawcy.

* * *

Kronika kościoła parafialnego w mieście Grodnie, położonego w diecezji wileńskiej, gubernii grodzieńskiej, powiecie grodzieńskim, dekanacie grodzieńskim – 1849.

[1]. *Kiedy i przez kogo założony, drewniany czy murowany, i kiedy wymurowany jeżeli pierwiej był drewniany, pod wezwaniem jakiego Świętego? czy jest przy kościele szpital i przez kogo fundowany?*

Pierwiastkowy Kościół Farny Grodzieński pod tytułem Assumptionis Beatissimae Virg. Mariae był fundowany przez Witolda, wielkiego księcia litewskiego, w którym roku nie wiadomo – ponieważ pierwsza jego erekcja przez wielorakie pożary zaginęła⁸. Jest jednak tej erekcji odnowienie przez Aleksandra króla polskiego w roku 1499. Kościół ten ze swoją wieżą od fundamentu z kamienia ciosowego w górze z cegły murowany, w stylu gotyckim przez kilkakrotne pożary wiele ucierpiał, mianowicie w r. 1782 dnia 8 maja, kiedy cały dach na nim spłonął i w murach porobiły się wielkie uszkodzenia. Naówczas za wiedzą Officii nabożeństwo parafialne zostało przeniesione do kościoła po jezuickiego w rynku miasta naprzeciw pierwszego kościoła, który dzisiaj na cerkiew prawosławną jest obrócony, położonego, gdzie takowe i po dziś dzień odbywa się, a tak kościół po jezuicki stał się kościołem farnym⁹.

Kronika Jego następną: Kościół ten sumptem JWJX. Franciszka Isajkowskiego biskupa smoleńskiego w roku 1663 wymurowany i od tegoż r. 1667 konsekrowany pod tytułem S. Franciszka Ksawiera w strukturze krzyżowej wsparty na 10 filarach z dwoma kaplicami długości łokci 94, szerokości 40 i tyleż wysoki.

[2]. *Jakie posiadał fundusze ziemne lub w kapitałach i annuatach, przez kogo i kiedy nadane, wiele jest filij należących do tej parafii i jak się nazywają, jakie były i są obligacje parafialnego i filialnego kościoła.*

⁸ Był to najstarszy kościół grodzieński, fundowany przez księcia Witolda, według J. Jodkowskiego w 1392 r. (Grodno, Wilno 1923, s. 71). Dziś nie istnieje, gdyż w 1961 r. został przez władze sowieckie wysadzony w powietrze.

⁹ Obecnie jest on bazyliką katedralną.

Fundusz ziemny stanowiły dwa folwarki: Russota mająca osady chat 57 i Plebanowce chat 11. Te ostatnie odpadły za rządu pruskiego¹⁰. Russota zaś r. 1814 z rozporządzenia nawowczas rektora Uniwersytetu Wileńskiego JW. Biskupa Stroynowskiego za zgodzeniem się Rządu oddana była we władanie byłemu Uniwersytetowi Wileńskiemu w zamian której tenże Uniwersytet na utrzymanie kościoła i duchowieństwa wypłacał rocznie 950 rubli srebr. Roku 1842 od dnia 1 maja skarb opłaca kościołowi, na duchowieństwo i wszystkie potrzeby rubli srebr. 600. Obligacyi szczególnych ten kościół nie ma i filia żadna do niego nie należy.

[3]. *Jakie są nagrobki w kościele lub znakomitsze na cmentarzu, napisy w wiernych przedstawić kopiach, sklepy kolatorów gdzie są lub były i jakie, wymienić.*

W tym kościele znajduje się sklepów 9 z osobnymi wejściami. Te z wyjątkiem jednych są przykryte plitami kamiennymi, na których napisy następujące: w środku kościoła: Fidelis Deus per quem vocati estis in Societatem Filii ejus Jesu Christi – AD 1772. SI. 2. Na dwóch nagrobkach bocznych blisko środkowego napisano: „Requiescant in pace”. 3. Przed ołtarzem Matki Boskiej nagrobek 1szy „Tu leżą grzesznicy”. 2gi „Surgite mortui ad judicium Dei.

D. O. M.

Wieczność.

Wiekem późnym otworzy

Że Grodzieński Podkomorzy

Kazimierz na Wa(...)knowie Micuta po zmarłej głowie

Tu naznaczył plac spokoju

Zawsze w radach mężny w boju.

Świadczą dzieła, działa, groty

Jakiej w wojsku mu ohoty

Za dwóch królów on wojownik

Dzielny żołnierz i pułkownik

Zbrojnych hufców raz z orężem

Wraz przy wierze sławnym mężem

Na sejm posłem z wolnym głosem

W trybunałach prawdy głosem

¹⁰ Nie daleko od Grodna, na zachód, przebiegała po 1795 r. granica zaboru pruskiego i dlatego Plebanowce, jako znajdujące się w innym państwie, parafia straciła ze swego uposażenia.

Sędzia zamknął wiek żrenicą

Z Kołtająów żył K...cą?

Imie samej Eufrozyma

Sławą cnotą heroiczną

Leżą w parze, kto je mija

Prosim o Zdrowaś Maryja.

Hoc opus

Obiit A.O. 17 die A.M. SSS.TR i G. a B.V.M

(...)tur honoris.”

4. Nagrobek inny z napisem: „Memor esto congregationis tuae?”

[4]. *Wiele jest dzwonów, jakie napisy na nich, przez kogo konsekrowane lub tylko święcone i kiedy nadane kościołowi, wiele waży pudów mniej więcej.*

Dzwonów jest dwa: 1szy większy waży około 15 pudów, przez kogo kościołowi był nadany, nie wiadomo. O poświęceniu i konsekracji tego, również i mniejszego żadnego śladu nie masz.. Napis na nim następnny:

„Anno 1637 fusa sonui”;

niżej: „Anno 1659 per Moschos exusta tacui”;

dalej: „Anno 1667 Regiomonti refusa resonare coepi”. „Hans von Ohru”.

Zugi mniejszy waży około pudów sześciu, napis na nim następnny:

„Sanctus Ignatius, Sanctus Franciscus Xaverius.

„In omnem terram exivit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum”.

Anno 1703.15 Augusti ad Ecclesiam Grodnensem Re. Ppum Soc. Jezu fecit Jacobus Dinckel Meuer”.

[5]. *Historyczne wspomnienia jakie ten kościół posiada, od czasów najdawniejszych aż do dni naszych? bądź z podań ustnych, lub w pamięci starych ludzi przechowane zebrać i opisać.*

Historycznych wspomnień żadnych nie ma.

[6]. *Skarbiec lub zakrycia jakie sprzęta godne wspomnienia posiada, i lubo wizytami objęte, tu wymienić.*

Między sprzętami kościelnymi znakomitsze są: monstrancium srebrne połączane misternej roboty, puszka srebrna kamieniami czeskiemi sadzona, lampa srebrna z gałkami, łańcuszkami ważąca funtów 16, krzyż procesjonalny srebrny misternej roboty. ornaty i inne ozdoby niegdyś wytworne i drogie, dziś przez wiek spłowiałe i mocno uszkodzone.

[7]. *Jakie festa, odpusty i bractwa są przywiązane do kościoła i za jakimi upoważnieniami.*

Festów jest cztery: w dzień św. Kazimierza, do którego przywiązane jest czterdziestogodzinne nabożeństwo, w dzień Św. Trójcy, na dzień św. Franciszka Ksawiera jako tytuł kościoła. Przez kogo i kiedy upoważnione nie wiadomo – i Najśw. Panny Maryi Szkaplernej – ten fest upoważniony przez JW. Biskupa Cywińskiego.

Bractw jest dwa: Św. Trójcy i Najśw. Maryi Panny Szkaplernej. Ostatnie upoważnione przez JW. Biskupa Cywińskiego, o upoważnieniu pierwszego żadnego też śladu nie ma.

[8]. *Wyliczyć ozdoby Kościelne, mogące zwrócić uwagę pod względem sztuki lub wspomnień historycznych. Wymienić znakomitszych proboszczów, którzy nauką, uposażeniem kościoła, lub dobroczynnością słynęli.*

Między pryncypalnemi ozdobami kościoła jest wielki ołtarz na trzy kondygnacje podzielony, cały rzeźbami prawdziwie mistrzowskiej roboty ozdobiony. Patron kościoła św. Franciszek Ksawery w środku ołtarza umieszczony, otoczony jest Apostołami wielkości większej nad zwyczajną. Nad nim Zbawiciel wśród śś. Ewangelistów – wyżej chór Aniołów ze stosownymi rzeźbami.

Z proboszczów znakomitych zwłaszcza w późniejszych czasach Ka(...)łbowski, Józef M(...)ński kanonik inflantski, Ignacy Kontrym kanonik wileński. Od tego czasu kościół był zarządzany przez administratorów aż do roku (...)46.

[9]. *Do czyjego dziedzictwa należy wieś, lub miasteczko gdzie się kościół znajduje. Dobra te jak i kiedy z rąk do rąk przechodziły.*

Kościół w mieście gubernialnem Grodzie.

[10]. *Liczba parafian płci obojej. Powierzchnia postać budowy kościoła. Fizjonomija okolicy. Charakterystyka parafian.*

Parafian w ogóle płci obojej liczy się 7484.

Kościół w środku miasta w figurze krzyżowej wymurowany, frontem na zachód położony, ma facjatę dwoma wieżami ozdobioną. Na środku wznosi się kopuła o dwóch kondygnacjach blachą miedzianą pokryta. Wszystko w stylu i guście wytwornym, stanowi niezaprzeczenie główną ozdobę miasta.

Położenie miasta jest gorzyste przecięte Niemnem między wzniosłymi brzegami płynącym.

Parafianie są charakteru łagodnego i dość pobożnego.

Ks. Józef Kostewicz proboszcz i dziekan grodzieński